

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ШМИГА Олена Олексіївна

УДК 338.43.431.4

**ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ РИНКУ
ПРОДУКЦІЇ АПК**

Спеціальність 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Тернопільському державному економічному університеті Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Стельмашук Антон Михайлович,
Тернопільський державний економічний університет,
завідувач кафедри аграрного бізнесу

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент УААН
Малік Микола Йосипович,
Національний науковий центр „Інститут аграрної
економіки”, зав. відділом підприємництва

кандидат біологічних наук
Шлапак Василь Остапович,
Національний аграрний університет,
доцент кафедри світового сільського господарства та
зовнішньоекономічної діяльності

Провідна установа: Державний агроекологічний університет
Міністерства аграрної політики України,
кафедра зовнішньоекономічної діяльності,
м.Житомир

Захист дисертації відбудеться „6” жовтня 2005 р. об 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.01 у Тернопільському державному економічному університеті за адресою: 46000, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11, корпус 11, зал засідань

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського державного економічного університету за адресою: 46000, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11.

Автореферат розісланий „ 5 ” вересня 2005 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

Б.П.Адамик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Забезпечення ефективної роботи аграрного сектора економіки України та його конкурентоспроможності в значній мірі залежить від стану розвитку ринкової інфраструктури. Інфраструктурне забезпечення ринку продукції АПК, в комплексі з іншими організаційними заходами інтенсифікації агропромислового виробництва, слід вважати визначальною умовою продовольчої безпеки країни, зниження соціальної напруги, стабілізації національної економіки в цілому, підвищення здатності протистояти міжнародній конкуренції та поліпшення позицій країни в міжнародному поділі праці.

Проблема формування інфраструктури ринку продукції АПК складна і багатоаспектна. Її вирішення необхідно поєднувати з цивілізованими механізмами організації ринку агропромислової продукції, що робить надзвичайно актуальними дослідження механізму розвитку інфраструктури ринку продукції АПК в Україні.

Розробці теоретичних питань формування організованого аграрного ринку, розвитку його інфраструктури, удосконаленню його державного регулювання присвячені праці вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема В. Андрійчука, П. Борщевського, П. Гайдуцького, М. Дем'яненка, С. Дем'яненка, Т. Дудара, С. Дусановського, В. Зіновчука, Ю. Коваленка, І. Лукінова, М. Маліка, П. Мостового, В. Нелепа, А. Павленка, Б. Пасхавера, М. Портера, П. Саблука, Л. Сороки, А. Стельмашука, Г. Фактора, Г. Черевка, А. Шагуріна, А. Шеремети, В. Шморгуна, Л. Худолій, В. Юрчишина та інших учених. Їх зусиллями створений міцний теоретико-методологічний фундамент названого напрямку, вирішено багато його практичних аспектів. Проте окремі сторони цієї багатогранної проблеми не вирішені і вимагають поглибленого їх дослідження. Зокрема, дискусійними залишаються питання розвитку оптового ринку АПК, використання ф'ючерсно-опціонних біржових торгів, становлення комерційного посередництва, організації інформаційно-консультаційно-маркетингових центрів. Народногосподарська важливість вирішення даної проблеми послужила вибором теми дисертаційної роботи і визначає її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану комплексної науково-дослідної теми кафедри аграрного бізнесу Тернопільської академії народного господарства “Розробка організаційно-технологічних і фінансово-економічних засад раціонального розвитку та ефективного функціонування підприємницьких структур АПК в умовах становлення ринкових відносин” (державний реєстраційний номер 0101U002360). Особисто автором виконано підрозділ “Обґрунтування раціональної інфраструктури і механізму функціонування ринку”.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у формуванні теоретичних, методичних та прикладних положень з розвитку

інфраструктури і ефективності функціонування ринку продукції АПК з врахуванням глобальних і локальних тенденцій розвитку економіки.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено і вирішено наступні завдання:

- розкрити об'єктивний характер змісту та сутності категорії “інфраструктура ринку продукції АПК”, викласти концептуальну інтерпретацію даного поняття в постресторформений період економіки з метою здійснення відповідного вкладу в розвиток теорії досліджуваної проблеми;

- обґрунтувати структуру оптового ринку продукції АПК як основи подальшого розвитку регіональної ринкової інфраструктури;

- розробити пропозиції щодо організації оптового ринку небіржової продукції, яку виробляє велика кількість сільських товаровиробників для організованої закупки і зменшення втрат сільськогосподарської продукції та розвитку ринкової інфраструктури на селі;

- визначити шляхи розвитку оптового комерційного підприємства в системі інфраструктури товарного ринку з метою раціонального поєднання оптової і роздрібної реалізації продукції АПК;

- обґрунтувати напрями удосконалення ф'ючерсно-опціонної біржової торгівлі з використанням хеджевих операцій для об'єктивного прогнозування структури виробництва і майбутніх цін на сільськогосподарську продукцію;

- удосконалити структурну модель регіональних інформаційно-консультаційно-маркетингових центрів для комплексного дослідження ринку продукції АПК, визначення перспектив його розвитку;

- визначити організаційно-економічні засади завершення структури ринку продукції АПК для повноцінного інфраструктурного забезпечення ринку продукції АПК.

Об'єктом дослідження є процеси формування і функціонування підприємств та організацій інфраструктури ринку продукції АПК.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні засади розвитку і функціонування інфраструктури ринку продукції АПК.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою дисертації є ключові положення макро- та мікроекономіки, теорії економічного зростання, системного підходу, сучасні концепції менеджменту, маркетингу і логістики.

У процесі вирішення поставлених у роботі завдань використовувалися наступні методи дослідження: логічного узагальнення, аналізу, синтезу та порівняння – для визначення сутності поняття “інфраструктура ринку продукції АПК” в контексті ефективного функціонування ринку продовольства; прийоми статистичного аналізу, а саме: порівняння - для визначення динаміки обсягів, тенденцій і закономірностей попиту і пропозиції продукції АПК; кореляційно-регресивний аналіз – для вивчення еластичності попиту населення на продукти харчування; середніх і відносних величин

– для визначення рівня споживання населенням продовольчих товарів; метод системного аналізу – для вивчення впливу чинників на рівень споживання населення.

Емпіричною і фактологічною основою дослідження слугували праці вітчизняних та зарубіжних авторів з проблем макро- та мікроекономіки, маркетингу, аграрної економіки, законодавчо-нормативні акти органів державної влади, матеріали Державного комітету статистики України, фінансова звітність низки підприємств, вітчизняні та періодичні видання, узагальнені результати наукових досліджень, що отримані автором при виконанні науково-дослідних робіт.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в системному обґрунтуванні теоретико-методологічних основ та прикладних засад щодо інфраструктурного забезпечення розвитку ринку продукції АПК. Дисертантом сформульовано такі основні твердження, що відображають його особистий внесок у розробку даної теми і виносяться на захист.

Вперше:

- визначено теоретичну сутність та зміст категорії „інфраструктура ринку продукції АПК”, що представляє собою сукупність посередницьких підприємств, які покликані обслуговувати товаровиробників, забезпечуючи процес ринкового товарообміну, здійснювати рух товару до споживача шляхом купівлі-продажу сільськогосподарської продукції та продовольства з участю покупців та продавців і генерувати ринкові ціни як ціни попиту та пропозиції;

- розроблено комплексний підхід до формування оптового ринку продукції АПК, при якому забезпечується взаємодоповнююче функціонування бірж, торгових домів як оптової збутової ланки, аукціонного продажу овочевої продукції та худоби, комерційно-посередницьких формувань, сільськогосподарських селянських ринків з оптовими секціями, та здійснюється класичний розподіл товарних ринків за видами сільськогосподарської продукції і групами продуктів переробки.

Дістали подальший розвиток:

- система організації оптового ринку небіржової продукції, яку виробляє велика кількість дрібних сільськогосподарських товаровиробників на основі створення мережі заготівельних підприємств та організацій в сільській місцевості; формування оптових секцій по картоплі, овочах та фруктах на селянських ринках (базарах), поліпшення роботи переробних підприємств плодоовочевої промисловості, їх модернізації відповідно до вимог ринку, організаційної роботи по переведенню великих міських сільськогосподарських селянських ринків в оптово-роздрібні режими;

- компонентна складова інфраструктури товарного ринку, яка доповнена таким елементом як комерційно-посередницькі фірми, що створюються в обласних центрах і великих містах обласного підпорядкування України, які є найважливішою ланкою сфери товарного обігу та найбільш розповсюдженим видом оптового комерційного підприємства.

Удосконалено:

- модель ф'ючерсно-опціонної торгівлі, що включає використання хеджування,

формування класу фінансових посередників, здатних здійснювати спекулятивні угоди із ф'ючерсними контрактами, проведення хеджевих операцій, які забезпечують перенесення ризику зміни ціни з одного суб'єкта на іншого і сприяють об'єктивному прогнозуванню обсягів виробництва і ринку продукції, відносно точному формуванню цін на майбутні товари;

- структурну модель регіональних інформаційно-консультаційно-маркетингових центрів (РІКМЦ) на основі формування маркетинго-збутових центрів, спеціальних служб цінового моніторингу продовольчого ринку, які мають забезпечити виробників, оптовиків, транспортників, переробників, роздрібних продавців і населення, а також органи державного управління достовірною і оперативною інформацією про ціни, обсяги реалізації, попит і пропозицію на продукцію АПК, з відповідною диференціацією показників на рівні області, району, підприємства;

- організаційно-економічну модель завершеної структуризації ринку продукції АПК, що передбачає створення організаційних добровільних об'єднань виробників окремих сільськогосподарських продуктів, з одного боку, та відповідних переробних підприємства - з другого, в розрізі кожного продуктового підкомплексу, з метою вирішення питань щодо визначення обсягів виробництва, цін на сировину, міжгалузевих розподільних відносин, стандартів якості, митного захисту та державної підтримки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці і обґрунтуванні пропозицій, спрямованих на формування інфраструктури ринку продукції АПК та ефективного функціонування продуктових ринків.

Одержані результати дослідження знайшли впровадження на регіональному і місцевому рівнях при обґрунтуванні розвитку і удосконаленні функціонування ринкової інфраструктури. Головним управлінням сільського господарства і продовольства Тернопільської обласної державної адміністрації прийнято до впровадження пропозиції по комплексному розвитку інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції в області (довідка № 10-4/25-177 від 16 грудня 2004р); Тернопільською обласною агропромисловою біржею - організаційно-економічні заходи підвищення ефективності функціонування регіональної агропромислової біржі (довідка № 610/1 від 29 листопада 2004р); Управлінням сільського господарства і продовольства Тернопільської районної державної адміністрації – пропозиції по розвитку і ефективному функціонуванню інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції в господарствах району (довідка № 566 від 23 листопада 2004р). Окремі положення, що були обґрунтовані в дисертації, використовуються у навчальному процесі Тернопільської академії народного господарства при викладанні дисципліни “Аграрний ринок” (довідка № 124-24/1101, від 15 квітня 2005р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі розробки та пропозиції, що містяться в роботі, належать особисто автору.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертаційного дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях: „Аграрна реформа та розвиток інфраструктури аграрного ринку” (м.Тернопіль, ТАНГ, липень 2001р.); Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених „Наука і молодь” (м.Київ, квітень 2002р.); „Організація аграрного ринку в регіоні” (м.Тернопіль, ТАНГ, листопад 2002р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Організація дорадництва в аграрній сфері економіки” (м.Тернопіль, ТАНГ, березень 2004р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Формування конкурентоспроможності підприємств і продукції АПК” (м.Тернопіль, ТАНГ, травень 2005р.).

Публікації. За результатом виконаних досліджень опубліковано одноосібно 10 наукових праць, в тому числі 6 у фахових виданнях. Загальний обсяг публікацій 2,6 друкованих аркушів.

Структура і обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Робота викладена на 196 сторінках комп'ютерного тексту, має 33 таблиць та 10 рисунків. Список використаних джерел включає 233 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі – „**Теоретичні основи формування інфраструктури ринку продукції АПК**” – досліджено теоретико-методичні основи розвитку товарного ринку і його інфраструктури, сутність, склад і механізм функціонування інфраструктури ринку продукції АПК, методичні основи аналізу кон'юнктури ринку і оцінки конкурентоспроможності продукції АПК.

Встановлено, що використання наявного потенціалу аграрного сектора України з виробництва сільськогосподарської продукції та функціонування ринку перебуває у безпосередній залежності від стану його інфраструктури – сукупності допоміжних ланок і установ, які забезпечують ефективне функціонування аграрної економіки.

На макроекономічному рівні ринкову інфраструктуру визначено як складову частину загального устрою економічного та політичного життя, що має допоміжний характер та забезпечує нормальну діяльність економічної та політичної систем у цілому. Вона охоплює систему державних, приватних і громадських інститутів (організацій і установ) та технічних засобів, що обслуговують основне виробництво.

Ринкова інфраструктура має бути цілісною системою, яка об'єднує організаційну, матеріальну, інформаційну, кредитно-розрахункову та кадрову бази, що регламентують відносини суб'єктів ринкового господарства в процесі реалізації товарів і послуг. Вона забезпечить взаємодію всіх підприємств, фірм, галузей, регіонів, окремих ринків.

На основі аналізу літературних джерел щодо сутності ринкової інфраструктури

визначено, що інфраструктура ринку продукції АПК – це сукупність посередницьких підприємств, які покликані обслуговувати товаровиробників, забезпечуючи процес ринкового товарообміну, здійснювати рух товару до споживача шляхом купівлі-продажу сільськогосподарської продукції та продовольства з участю покупців та продавців і генерувати ринкові ціни як ціни попиту та пропозиції.

В основу концепції становлення й розвитку інфраструктури аграрного ринку необхідно поставити принцип забезпечення стійких конкурентних переваг усіх підприємницьких структур у ланцюгу товарообігу продовольства: товаровиробник – оптовик – роздрібна торгівля – кінцевий споживач.

Склад інфраструктури аграрного ринку – це система елементів, що забезпечують стабільне безперебійне функціонування господарських зв'язків в агропромисловому комплексі, взаємодію суб'єктів аграрного ринку та вільне просування ресурсів, товарів і послуг на ринку (рис.1).

До інфраструктури оптової реалізації аграрної продукції віднесено товарні біржі, оптові ринки, торгові дома, ярмарки, аукціони; роздрібною реалізації продукції АПК – міські та сільські ринки, магазини роздрібною торгівлі, підприємства громадського харчування, фірмові магазини сільськогосподарських та переробних підприємств. Елементами інфраструктури, що покликана обслуговувати товаровиробників, створювати умови для своєчасного і безперервного нарощування обсягів пропозиції продукції на ринку, є транспорт, складське господарство, зв'язок, системи цінового моніторингу, стандартизації, сертифікації, страхування тощо.

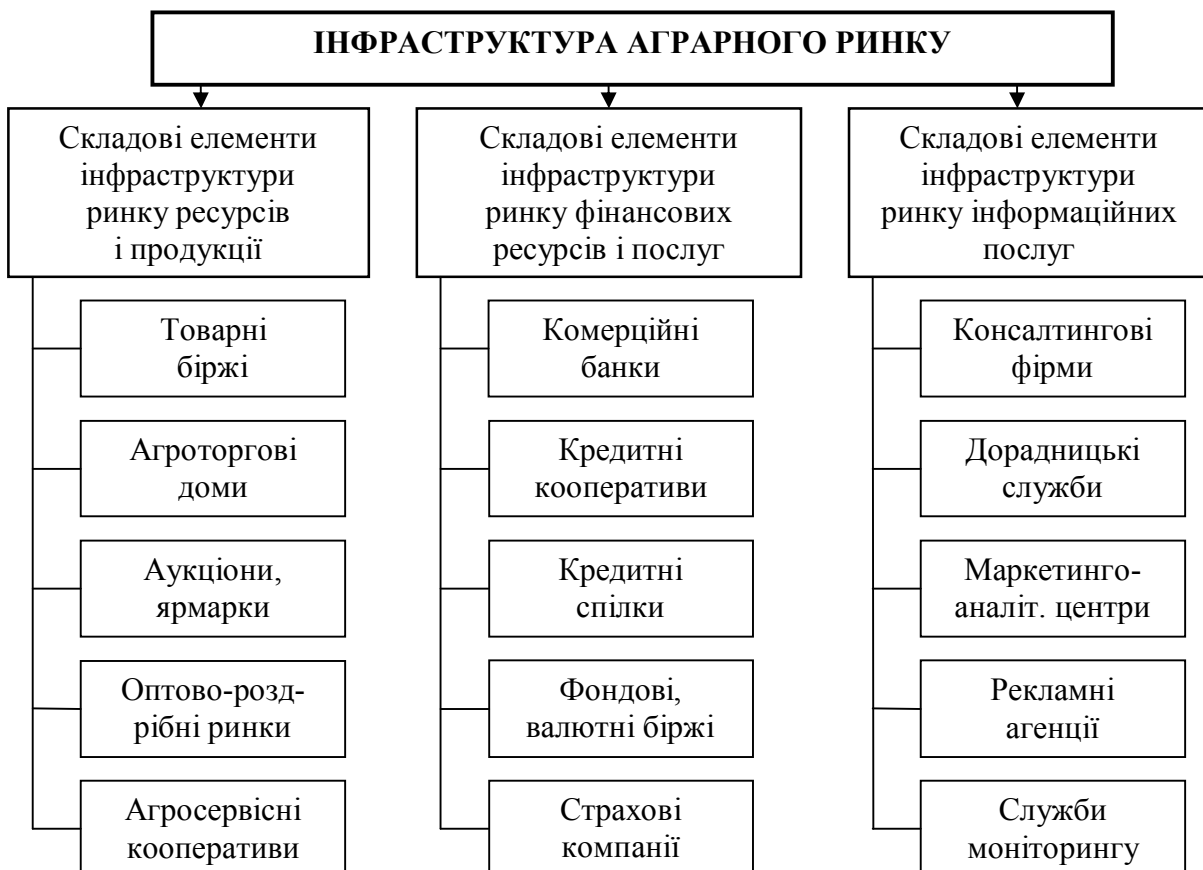

Рис.1. Інфраструктура аграрного ринку

Повноцінну інфраструктуру аграрного ринку забезпечує розвинута мережа сервісного, фінансового та науково-інформаційного обслуговування товаровиробників, посередників і покупців, що формує надійні, прозорі та стабільні взаємозв'язки між суб'єктами ринку, здійснює регулювання товарно-грошових потоків та розвиток ринкових відносин.

Ринкова інфраструктура має позитивний вплив на ефективність функціонування заготівельно-збутової сфери АПК.

Виявлено, що для ефективного просування продукції АПК на ринок важливо розвивати оптові, оптово-роздрібні, міські продовольчі ринки та спеціалізовані супермаркети, які утворюють керований, регульований механізм товарного обігу з відповідною інфраструктурою, що включає в себе комплекс торговельних, складських, адміністративних приміщень та допоміжних служб (рис.2).

Встановлено, що товаровиробникам доцільніше реалізовувати продукцію через торгові дома, які, порівняно з біржами, зменшують ланковість товароруку, спрощують схему руху товару, пристосовані до ведення операцій з нестандартизованими споживчими продовольчими товарами, здатні купувати продукцію різними за розмірами партіями за досить низькими цінами.

Найбільш розповсюдженим видом оптового комерційного підприємства в інфраструктурі товарного ринку є комерційно-посередницькі фірми.

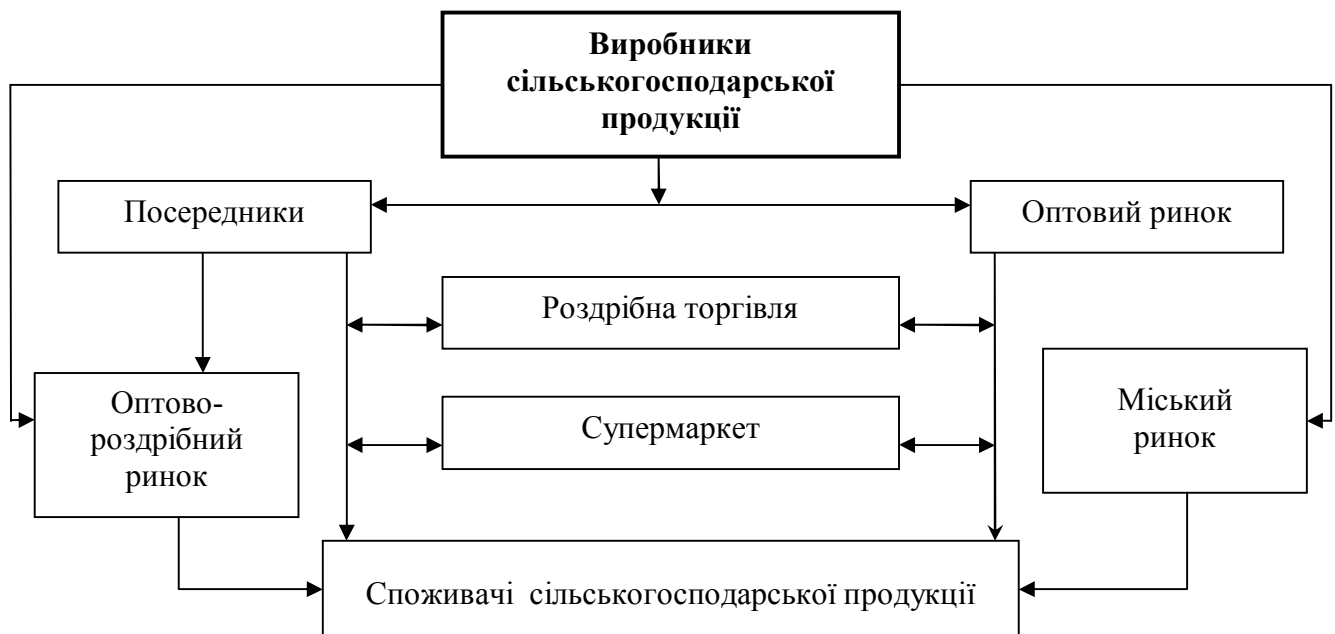

Рис.2. Посередницькі зв'язки на товарному аграрному ринку

Ефективне функціонування ринкової інфраструктури забезпечує реклама - найекономніший шлях пошуку партнерів, за допомогою якого можна швидко вибрати прийнятний канал збуту чи придбання товару, конкретного оптового покупця чи продавця (в тому числі посередника-брокера або біржу). Вона покликана впливати на привабливість товару для споживачів, формувати престижність фірми на ринку регіону та за його межами.

Розвинута інфраструктура позитивно впливає на кон'юнктуру ринку продукції АПК, що є комплексною характеристикою ринкових процесів і явищ та формується під впливом сукупності чинників і умов інфраструктурного забезпечення. Для

визначення та прогнозування кон'юнктури аграрного ринку з урахуванням специфіки її виробництва та рівня розвитку ринкової інфраструктури доцільно використовувати такі характеристики: динаміка обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, що відображає пропозицію товару; динаміка показників внутрішнього товарообігу та зовнішньої торгівлі, що відображає попит на товар; динаміка інтенсифікації виробництва продукції; динаміка капіталовкладень у розвиток підприємств інфраструктури; динаміка використання потенційних можливостей виробничих потужностей; ступінь конкурентноспроможності продукції.

Конкурентноспроможність продукції АПК, що виражається її привабливістю для споживача, забезпечується ступенем задоволення сукупності різнопланових вимог, в тому числі рівнем інфраструктурного забезпечення. Для формування конкурентних переваг товаровиробника необхідно враховувати вплив зовнішнього конкурентного середовища, вивчати ринок та потреби споживачів через систему маркетингу в сфері виробництва та збуту продукції АПК.

У другому розділі – „**Сучасний стан інфраструктурного забезпечення ринку продукції АПК**” – визначено склад і механізм функціонування інфраструктури ринку продукції АПК, висвітлено процес формування оптово-біржової інфраструктури і механізму її функціонування, проаналізовано інфраструктурне забезпечення збалансованості ринку продукції АПК, досліджено вплив ринкової інфраструктури і маркетингу на економічне зростання та конкурентоспроможність продукції АПК.

На даний час в Україні основними елементами ринкової інфраструктури виступають біржі, оптові ринки, аукціони, ярмарки, торгові дома, міські ринки, магазини дрібнооптової та роздрібною торгівлі. Товарні біржі в системі з брокерськими конторами та іншими важливими елементами в найбільшій мірі вирішують проблему підприємств з постачанням ресурсів і збутом продукції.

Виявлено, що кількість аграрних бірж в нашій державі є навіть більшою, ніж у тому є потреба. Вони охоплюють всі регіони України і в змозі реалізувати всю вироблювану в Україні аграрну продукцію та продовольство, а не тільки ті 10% товарної продукції, яких вважається достатньо для виявлення ринкових цін.

Дослідження сучасного стану інфраструктури ринків аграрної продукції виявило невирішеність проблеми збуту продукції селянських домашніх господарств, внаслідок чого втрачається значна її кількість та якість.

Загальні тенденції на біржовому ринку сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки, продовольства і матеріально-технічних ресурсів, які споживаються в агропромисловому комплексі України, формуються під впливом тенденції й кон'юнктури позабіржового ринку.

Ефективність функціонування аграрних бірж залежить від наявності в ринковій інфраструктурі торгових домів, які характеризуються універсальною комерційно-посередницькою діяльністю і різноманітними виробничими та інвестиційно-

фінансовими операціями. Встановлено, що торгові дома на сьогодні поєднують торговельно-посередницькі установи різного профілю і типу - оптові, оптово-роздрібні, роздрібні та торговельно-виробничі підприємства. Масштаби їхньої діяльності й організаційно-правові форми дуже різні. Найбільш широкий розвиток одержали торгові дома - універсальні, багатогалузеві формування, що є великими торговельними об'єднаннями, котрі мають тісні контакти з виробниками товарів і банками.

В системі класифікації товарних ринків, що відображають складне переплетіння горизонтальних і вертикальних, галузевих і регіональних, структурних і функціональних зв'язків, доцільно виділити такі п'ять форм рівнів ринків: 1) великооптовий; 2) середньооптовий; 3) дрібнооптовий; 4) оптово-роздрібний; 5) роздрібний.

Дослідженням встановлено, що основним напрямом політики формування аграрного ринку є його оптовизація. Вона передбачає вдосконалення і розвиток горизонтальної структури аграрного ринку, створення повноцінної ринкової інфраструктури. Важливою її складовою частиною має бути оптово-біржова інфраструктура аграрного ринку з наступними елементами (рис.3).

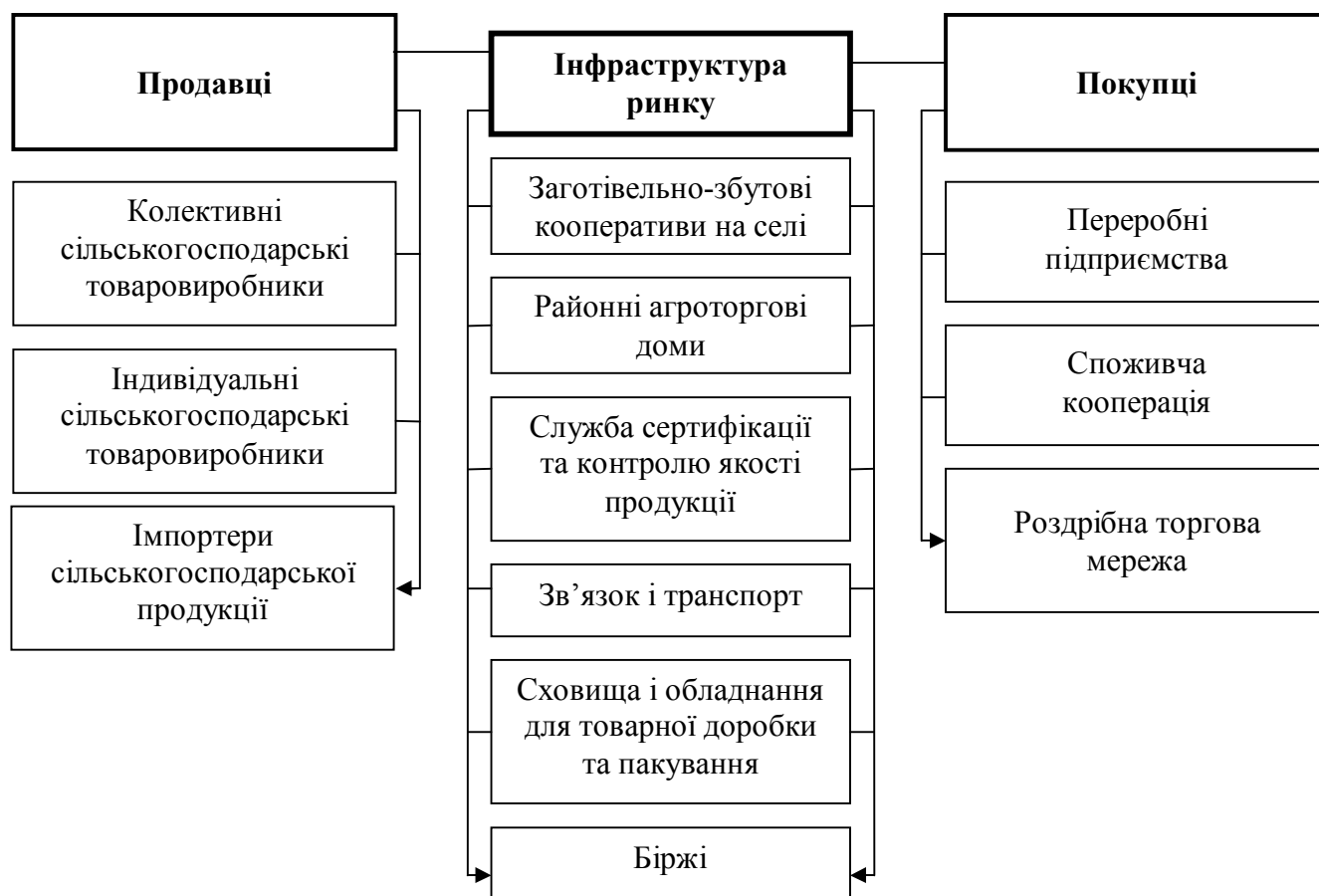

Рис.3. Структура оптово-біржового сільськогосподарського ринку

Головна перевага такої форми організації торгівлі полягає в тому, що вона, по-перше, налаштована на кінцевого споживача, його захист та безпеку, по-друге, орієнтує товаровиробника на ринок і його вимоги, дозволяє йому планувати свою

господарську діяльність, оптимізувати чисельність працівників, знизити витрати праці тощо.

При оптовизації роздрібного ринку Україні потрібні малоресурсні форми ринкової інфраструктури зі збереженням традицій прямих зв'язків, які забезпечували б: високу концентрацію попиту та пропозиції; оперування реальним товаром; максимально можливу конфіденційність укладених угод. В цьому плані привабливими є торгові доми як оптова збутова ланка.

Найпоширенішою формою оптової торгівлі на ринку худоби в економічно розвинених країнах є аукціонний продаж. Така організація торгівлі присутня в Україні на ринку племінної худоби. Однак за відсутністю налагодженого механізму загальний обсяг продажу великої рогатої худоби (ВРХ) через аукціони незначний. Для стимулювання продажу товарної худоби через аукціон необхідна державна підтримка.

Дослідження небіржового ринку продукції АПК (овочів, фруктів, картоплі, молокопродукції) свідчить, що ці види продукції можуть мати різні варіанти просування і канали збуту. Найбільш поширеним є прямий продаж продукції виробниками на міських ринках. При реалізації продукції використовуються також сільськогосподарські ринки з оптовими секціями й оптовими формами продажу продукції. Вони займаються одночасно і роздрібною торгівлею. Такі оптово-роздрібні ринки забезпечують розподіл товарів та їх доведення, переважно до посередників, а також до прямих споживачів.

В економічній системі та соціальній політиці держави особливе місце займає і продовжує займати сільський ринок товарів та послуг. На його організаторів і учасників покладено виконання складних завдань забезпечення широкомасштабного еквівалентного товарного обміну на базі якісно нових економічних відносин, створення необхідних соціально-культурних та побутових умов для сільського населення, поглиблення соціально-економічних перетворень на селі.

Таблиця 1

Структура реалізації сільськогосподарської продукції
за каналами збуту в Україні в середньому за 1998-2003рр

(%)

Показник	зерно	картопля	овочі	ВРХ і птиця	молоко	Вся продукція
Продано – всього.	100	100	100	100	100	100
в т.ч. за каналами реалізації						
- переробним підприємствам та заготівельним організаціям	2,3	7,7	11,0	24,6	68,8	20,0
- споживчій корпорації	-	1,6	0,9	1,2	0,1	0,1
- населенню,	11,4	22,4	21,1	26,8	7,2	7,3
- видано пайовикам	12,5	1,2	2,3	1,1	0,2	10,2
- на ринку через магазини, ларки	16,1	30,4	41,8	30,0	14,9	15,6
- через біржі, аукціони	2,6	-	--	-	-	0,3
- за іншими каналами	55,1	36,7	22,9	16,3	8,8	46,5

Найприйнятнішим шляхом розвитку структури й інфраструктури сільського споживчого ринку бачиться розширення та якісне оновлення системи споживчої кооперації як найбільшого за потенціалом і обсягами діяльності його елемента.

Структуру реалізації сільськогосподарської продукції в Україні за каналами її збуту представлено в таблиці 1.

Наведені дані в таблиці 1 засвідчують недостатнє використання потенційних можливостей бірж та аукціонів як важливих складових ринкової інфраструктури. Недостатньо залучена до збуту сільськогосподарської продукції торговельна мережа споживчої кооперації.

Передовий вітчизняний та зарубіжний досвід показує, що інфраструктурна складова справляє істотний вплив на рівень конкурентоспроможності аграрної продукції, забезпечуючи зменшення затрат та збереження її якості на етапі збуту. Чим вищий рівень інфраструктурного розвитку виробництва, тим вища ефективність функціонування ринку і економіки в цілому.

У третьому розділі – „Удосконалення інфраструктури і підвищення ефективності ринку продукції АПК” – обґрунтовано раціональну інфраструктуру оптових продовольчих ринків реального товару, запропоновано використання ф'ючерсно-опціонного біржового ринку продукції АПК, визначено необхідність розвитку комерційного посередництва в інфраструктурі товарного аграрного ринку, висвітлено процес формування регіональних інформаційно-консультаційно-маркетингових центрів АПК.

Рис.4. Інфраструктура ринку продукції у продуктовому підкомплексі АПК

Враховуючи об'єктивну необхідність комплексного розвитку ринку в розрізі окремих видів продукції АПК, запропоновано схему інфраструктури ринку агропромислової продукції у продуктовому підкомплексі (рис.4), яка складається з відповідних блоків, що включають агросервісне забезпечення і обслуговування, реалізацію продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках з виходом на споживачів кінцевої продукції.

В нових умовах запропоновано активно запроваджувати оптові продовольчі ринки, створювати фермерські збутові кооперативи, переорієнтувати роботу міських плодоовочевих та інших баз за принципом роботи оптових ринків.

Визнано за необхідне запроваджувати аукціонний продаж худоби, а особливо розвивати плодоовочеві аукціони, основними завданнями яких є: організація суворо регламентованого розпродажу продукції, сформованої у великі партії, однорідні за якістю та упаковкою; встановлення рівня мінімальних цін; розробка вимог до якості товару; стимулювання розширення асортименту продукції; надання послуг покупцям шляхом здачі в оренду сховищ, холодильників і виділення торгового кредиту; вивчення ринків збуту та публікація ринкової інформації.

З метою удосконалення ринкової інфраструктури роботу оптової біржової системи важливо опирати на низові ланки – торгові дома, пайовиками яких у районах можуть стати товаровиробники, районні споживачі – переробники, торговельно-закупівельні організації, елеватори, нафтобази, транспортні організації, банки, інші представники районної інфраструктури, брокерські контори регіональних і центральних бірж, представники районних органів самоврядування і районних управлінь сільського господарства.

Визнано доцільним розпочати процес запровадження ф'ючерсної біржової торгівлі з метою оминати цінові ризики. Для цього необхідна розробка відповідних законодавчих, організаційно-технологічних передумов. Однією з особливостей торгівлі на ф'ючерсній біржі є висока ліквідність контрактів, що сприяє зростанню обсягів торгівлі, зменшує видатки на торговельні операції.

На основі дослідження органічного взаємозв'язку між спотовим та ф'ючерсним ринком виявлено здатність ф'ючерсних ринків з великою точністю прогнозувати майбутні ціни на сільськогосподарську продукцію, зокрема на зерно. Запропоновано розвивати ф'ючерсно-опціонний біржовий ринок з широким використанням хеджування, що сприятиме становленню ефективної ринкової економіки.

В аграрних формуваннях необхідно створювати маркетингові відділи, основними завданнями яких є: інформаційне комплексне дослідження ринку аграрної продукції, визначення перспектив щодо його розвитку, вивчення діяльності конкурентів (вітчизняних та зарубіжних), їх стратегії поведінки на ринку, методів впливу на споживачів; прогноз (коротко-, середньо- і довгостроковий) ємності ринку; оцінка власного потенціалу підприємства (науково-технічного, технологічного, виробничого,

збутового, кадрового); формування попиту на продукцію; формування цілей виробництва (досягнення певного рівня продажу продукції); розробка стратегії виробництва; аналіз і контроль виробництва.

На районному рівні запропоновано створення маркетинго-збутових центрів, які виконуватимуть наступні функції: збір, зберігання, аналіз та прогнозування інформації про кон'юнктуру ринку і тенденції розвитку основних показників ринків, на яких працюють районні товаровиробники; пошук оптових та роздрібних торговельних партнерів, формування пакетів угод та договорів для забезпечення збуту продукції і послуг товаровиробників району; моніторинг конкурентної ситуації, положення товаровиробників, співпраця у розробці та здійсненні стратегій забезпечення конкурентних переваг товарів, що виробляються у районі; моніторинг інноваційних рішень та проектів для впровадження, пошук бюджетних та позабюджетних джерел фінансування; розроблення бізнес-планів, планів маркетингу товарів народного споживання, їх виконання, оцінка ефективності маркетингових рішень; взаємодія з обласним маркетингово-збутовим центром.

Організація регіональної системи маркетингу товарного ринку на основі маркетингово-збутових центрів сприятиме формуванню активних, оптимально низьковитратних ланцюгів на території всього регіону із встановленням контактів із ринками інших регіонів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукової проблеми з удосконалення організації та методики інфраструктурного забезпечення ефективного розвитку ринку продукції АПК.

На основі проведеного дослідження теоретичних засад інфраструктури ринку продукції АПК та практичного аспекту даного питання автор дійшла до наступних висновків:

1. Ринкова інфраструктура є цілісною системою, яка об'єднує в собі окремі підсистеми: організаційну – біржі, оптові, брокерські, дилерські та інші посередницькі організації, власні комерційні структури великих концернів, підприємства роздрібної торгівлі; матеріальну – складське і тарне господарство, транспортні системи; інформаційну – інформаційні системи за споживачами, виробниками, цінами, банківськими послугами; кредитно-розрахункову – банківські і страхові установи, фінансові інвестиційні компанії, які покликані обслуговувати товаровиробників, забезпечуючи процес ринкового товарообміну, здійснювати рух товару до споживача шляхом купівлі-продажу сільськогосподарської продукції та продовольства з участю покупців та продавців і генерувати ринкові ціни як ціни попиту та пропозиції. Проблемою повноцінної інфраструктури ринку є повільне створення мережі пунктів заготівлі сільськогосподарської продукції.

2. Для ефективного функціонування ринкової інфраструктури важливо забезпечити комплексне вирішення досліджуваної проблеми. Запропоновано схему комплексного розвитку регіональної інфраструктури ринку агропромислової продукції на основі формування блоків сукупних елементів, які охоплюють підприємства та організації виробничого, фінансово-кредитного та інформаційно-консультативного обслуговування виробників продукції, підприємства оптової та роздрібною торгівлі продуктами і забезпечують реалізацію продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках з виходом на споживачів кінцевої продукції.

3. Важливим напрямом розвитку ринку сільськогосподарської продукції визнано його оптовизацію. Обґрунтовано механізм запровадження оптових продовольчих ринків для забезпечення роздрібною торгівлі та системи громадського харчування широким асортиментом продукції як вітчизняного, так і зарубіжного виробництва в одному центрі, який передбачає переорієнтацію роботи міських плодоовочевих та інших баз за принципом роботи оптових ринків, створення оптових продовольчих ринків на рівні районів, областей з метою наближення їх до товаровиробників, що вирішуватиме проблему забезпечення населення якісною сільськогосподарською продукцією та продуктами її переробки за рахунок збільшення сільськогосподарськими товаровиробниками і переробними підприємствами обсягів виробництва, посилення здорової конкуренції на споживчому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства.

4. Основною формою оптового ринку виступає біржа, на якій яскраво проявляється механізм функціонування ринкової інфраструктури, а продуктопотоки підпадають під прозору систему ціноутворення, оподаткування, стандартизації умов збуту. З метою підвищення ефективності функціонування аграрних бірж запропоновано впровадження в ринкову інфраструктуру торгових домів, які зберігають традиції прямих зв'язків, зменшують ланковість товароруку, спрощують схему руху товару, пристосовані до ведення операцій з нестандартизованими споживчими продовольчими товарами, забезпечують високу концентрацію попиту та пропозиції, максимально можливу конфіденційність укладених угод, оперують реальним товаром, характеризуються універсальною комерційно-посередницькою діяльністю і різноманітними виробничими та інвестиційно-фінансовими операціями.

5. В структурі оптового ринку необхідно активніше розвивати ринок худоби за рахунок аукціонного продажу, який вважається одним з елементів ринку селекційно-племінної продукції тваринництва, встановлює ціновий баланс між попитом і пропозицією, сприяє зменшенню маркетингових витрат. Для розвитку ринку м'ясної та молочної продукції запропоновано визначити квоту внутрішнього споживання продукції і її переробки, провести тендерний відбір підприємств, які забезпечать виробництво конкурентоспроможної продукції; продовжити державну конкретну

підтримку перспективних підприємств і виробництв, які забезпечують обсяги внутрішньої квоти.

6. Важливе значення для сільських населених пунктів має організація оптового ринку небіржової продукції - картоплі, овочів, фруктів, яєць, вовни тощо, яку виробляє велика кількість товаровиробників. Доцільно розвивати інфраструктуру сільського споживчого ринку за рахунок розширення та якісного оновлення системи споживчої кооперації. Запропоновано засади розвитку сільської інфраструктури, що передбачають формування відповідних оптових секцій на селянських ринках (базарах) на основі створення мережі заготівельних підприємств та організацій у сільській місцевості та умов для поліпшення роботи переробних підприємств плодоовочевої промисловості за рахунок їх модернізації відповідно до вимог ринку, переведення колгоспних ринків у великих містах в режим оптово-закупівельної, оптово-роздрібною та роздрібною торгівлі; проведення організаційної роботи по переведенню великих міських сільськогосподарських селянських ринків в оптово-роздрібні режими.

7. Для забезпечення об'єктивного прогнозування ефективної структури аграрного виробництва доцільно використовувати ф'ючерсно-опціонну торгівлю. Обґрунтовано пропозиції по впровадженню і розвитку ф'ючерсно-опціонного біржового ринку продукції АПК з широким використанням хеджування, що сприяє прискоренню реалізації товару та обігу вкладеного капіталу, дає можливість створити умови для прогнозування майбутніх спотових цін, без яких не може функціонувати великий бізнес ні в сфері торгівлі, ні в сфері виробництва, забезпечує становлення ефективної ринкової економіки.

8. В сфері збуту сільськогосподарської продукції доцільно покращувати використання транспортної інфраструктури. Визначено підходи до оптимізації товаропросування, що передбачають обґрунтування вибору доцільного і ефективного виду транспорту, який повинен максимально відповідати притаманним фізико-хімічним і споживчим властивостям та характеру товару, його транспортному і споживчому пакуванню, умовам транспортування та перевантаження, а також інтересам і можливостям як виробника, так і споживача.

9. Для забезпечення ефективного функціонування ринку продукції АПК доцільно раціонально поєднувати оптову і комерційну торгівлю. Запропоновано розвивати в регіональній та місцевій інфраструктурі товарного ринку комерційно-посередницькі фірми, які мають стати найважливішою ланкою сфери товарного обігу і найбільш розповсюдженим видом оптового комерційного підприємства, що забезпечують на договірній основі постачання товарами і продукцією будь-яких споживачів у регіоні і за його межами.

10. З метою повноцінного інфраструктурного забезпечення ринку необхідно розвивати маркетингово-інформаційно-аналітичну ланку. Обґрунтовано механізм поглиблення маркетингу та удосконалення інформаційного забезпечення учасників

ринку, що передбачає формування інформаційно-маркетингової системи продуктового підкомплексу, основу якої складає створення маркетинго-збутового центру з регіональними інформаційно-консультаційно-маркетинговими центрами. Це забезпечує збір та аналіз ринкової інформації про ціни, обсяги реалізації, попит і пропозицію на продукцію АПК, додержання стандартів якості та нормативно-правових положень, здійснення торговельно-збутової діяльності та матеріально-технічного постачання для виробників, оптовиків, транспортників, переробників, роздрібних продавців і населення, а також органів державного управління, координацію діяльності виробничих структур, усунення протиріч між виробниками і споживачами сировини та кінцевої продукції, всебічне задоволення попиту на високоякісну продукцію АПК.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях

1. Шмига О.О. Аналіз резервів зростання прибутковості підприємства // Наукові записки Тернопільської академії народного господарства. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. – Випуск 11, частина 1. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – С.156-158.

2. Шмига О.О. Структура ринку цінних паперів // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2002. – №6. – С.168-170.

3. Шмига О.О. Механізм залучення зовнішніх фінансових ресурсів підприємства // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Економіка. – 2002. – №10. – С.154-155.

4. Шмига О.О. Підвищення ефективності аграрної економіки на інноваційній основі // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Економіка. – 2003. – №14. – С.132-134.

5. Шмига О.О. Економічне діагностування розвитку агропромислового виробництва // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Економіка. – 2004. – №16. – С.209-214.

6. Шмига О.О. Формування ефективної інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Економіка. – 2005. – №18. – С.185-188.

В інших виданнях

7. Шмига О.О. Формування і використання власних фінансових ресурсів // Наука і молодь: Матеріали міжнародної наукової конференції “Політ-2002”. – К: НАУ, 2002. – С.261.

8. Шмига О.О. Формування ринку насіння овочевих культур в Україні // Ефективна аграрна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2003. – № 3. – С.89-97.

9. Шмига О.О. Особливості функціонування ринку сільськогосподарської продукції // Ефективна аграрна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2004. – № 4. – С.42-47.

10. Шмига О.О. Оцінка збалансованості попиту і пропозиції на ринку аграрної продукції // Ефективна аграрна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2005. – № 5. – С.58-64.

АНОТАЦІЯ

Шмига О.О. Інфраструктурне забезпечення ефективного розвитку ринку продукції АПК. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК. – Тернопільський державний економічний університет, Тернопіль, 2005.

У роботі досліджено теоретичні та практичні аспекти розвитку інфраструктури ринку продукції АПК.

Проаналізовано сучасний стан інфраструктурного забезпечення, визначено склад і механізм функціонування інфраструктури ринку продукції АПК. Висвітлено процес формування оптово-біржового ринку. Виявлено вплив ринкової інфраструктури на економічне зростання та конкурентоспроможність продукції АПК.

Обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення інфраструктури і підвищення ефективності ринку продукції АПК. Запропоновано використання ф'ючерсно-опціонного біржового ринку продукції. Встановлено необхідність розвитку комерційного посередництва та аукціонного продажу в інфраструктурі товарного аграрного ринку. Викладено умови формування регіональних інформаційно-консультаційно-маркетингових центрів АПК.

Ключові слова: ринкова інфраструктура, ринок продукції АПК, біржа, оптова торгівля, ф'ючерсно-опціонний біржовий ринок, комерційні формування, маркетингові дослідження, конкурентоспроможність продукції.

АННОТАЦИЯ

Шмыга Е. А. Инфраструктурное обеспечение эффективного развития рынка продукции АПК. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.02 – экономика сельского хозяйства и АПК. – Тернопольский государственный экономический университет, Тернополь, 2005.

В работе исследованы теоретические и практические аспекты развития инфраструктуры рынка продукции АПК. Проведен анализ инфраструктурного обеспечения, определен состав и механизм функционирования инфраструктуры рынка продукции АПК. Рассмотрено процесс формирования оптово-биржевого рынка,

влияние рыночной инфраструктуры на экономический рост и конкурентоспособность продукции АПК. Представлены и обоснованы предложения по усовершенствованию инфраструктуры и повышению эффективности рынка продукции АПК, предложено использование фьючерсно-опционного биржевого рынка продукции. В работе также обосновано необходимость развития коммерческого посредничества и аукционной продажи в инфраструктуре аграрного товарного рынка и изложены условия формирования региональных информационных консультационно-маркетинговых центров АПК.

На основе эмпирических исследований инфраструктурного обеспечения рынка продукции АПК выявлено, что эффективность его функционирования находится в непосредственной зависимости от состояния инфраструктуры. Установлено, что для формирования и функционирования эффективной системы рыночной инфраструктуры необходимо развивать частную собственность, укреплять дисциплину при выполнении обязательств по контрактам, осуществлять либерализацию режима ценообразования, снижать налоги до оптимального уровня, привлекать иностранные инвестиции.

Процесс исследования рыночной инфраструктуры определил, что основными ее формами являются биржи, оптовые рынки, аукционы, торговые дома, городские рынки, магазины мелкооптовой и розничной торговли. Выявлено недостаточно эффективное функционирование аграрных бирж, где объемы реализации сельскохозяйственной продукции непосредственно товаропроизводителями за последние годы составляют всего лишь 2-3 % от общей продажи.

Установлено, что основным направлением политики формирования аграрного рынка является тенденция к увеличению его оптовой доли, которая предусматривает совершенствование и развитие горизонтальной структуры. Главное преимущество оптовой торговли – в малоресурсных формах рыночной инфраструктуры, с сохранением традиций прямых связей, обеспечивающих высокую концентрацию спроса и предложения, оперирование реальным товаром, максимальную конфиденциальность составленных договоров.

Обосновано целесообразность развития аукционных продаж, которые позволяют регламентировать сбыт продукции, ее формирование в большие партии, однородные по качеству и упаковке; устанавливать уровень минимальных цен, стимулировать расширение ассортимента продукции. Наиболее удачной формой рыночной инфраструктуры для реализации быстро портящейся сельскохозяйственной продукции являются плодоовощные аукционы.

Установлено, что для усовершенствования рыночной инфраструктуры работу оптовой биржевой системы необходимо основывать на низовых звеньях – торговых домах, пайщиках, которыми в административных районах могут стать товаропроизводители, районных потребителей – переработчиках, торгово-закупочных организациях, элеваторах, нефтебазах, транспортных организациях, банках.

В работу биржевой торговли предложено внедрять фьючерсно-опционные договора с широким использованием хеджирования, которые дают возможность с высокой точностью прогнозировать будущие цены на сельскохозяйственную продукцию.

В работе обосновано целесообразность формирования маркетинговых отделов на предприятиях и маркетингово-сбытовых центров на региональном уровне, которые проводят анализ и прогнозирование конъюнктуры рынка и тенденции развития основных показателей рынков. Это позволит сформировать наиболее оптимальную структуру рынка продукции АПК на территории всего региона с установлением контактов с рынками других регионов.

Ключевые слова: рыночная инфраструктура, рынок продукции АПК, биржа, оптовая торговля, фьючерсно-опционный биржевой рынок, коммерческие формирования, маркетинговые исследования, конкурентоспособность продукции.

ANNOTATION

O. O. SHMYHA. Infrastructure assurance of effective development of production market of agrarian-industrial complex. – Manuscript.

Thesis for obtaining of academic degree of a candidate of economic science for specialty 08.07.02 – economy of agriculture and agrarian-industrial complex. Ternopil State Economic University, Ternopil, 2005.

Theoretical and practical aspects of development of infrastructure of the production market of the agrarian-industrial complex are investigated in this work. The process of formation of the wholesale exchange market is covered. Influence of the market infrastructure for economic growth and competitiveness of the agrarian-industrial complex production is revealed.

The proposals concerning the infrastructure improvement and increase of effectiveness of the production market of the agrarian-industrial complex is substantiated. Use of futures-option exchange market of production is proposed. Necessity of development of commercial intermediation and auction sale in the infrastructure of the commodity agrarian market is established. The conditions of forming of the regional information-consulting-marketing centers of the agrarian-industrial complex is stated.

Key words: market infrastructure, production market of the agrarian-industrial complex, exchange, wholesale trade, futures-option exchange market, commercial organizations, marketing research, production competitiveness.

Підписано до друку 02.09.2005р.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Гарнітура Times.
Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 0,9. Зам. № 4-17
Тираж 150 прим.

Віддруковано у видавництві ТДЕУ
„Економічна думка”
46000 Тернопіль, вул. Львівська, 11,
тел. (0352) 43-22-18, факс (0352) 43-24-40
E-mail: edition@tane.edu.ua